

D. Erasmi Lingua

door

DRA. SYLVETTE SUÉ

Assistente V.U.B.

In augustus 1525 verscheen bij Froben te Bazel een werk van Erasmus dat de korte titel droeg „Lingua”¹. 't Is het enige werk dat hij in dat jaar liet verschijnen. In oktober 1521 had Erasmus Leuven verlaten, zogezegd omdat de derde uitgave van zijn Nieuw Testament hem naar Bazel riep, maar in feite om aan de bemoeiingen van de Leuvense theologen te ontsnappen en aldus zijn geestelijke onafhankelijkheid te beveiligen. Bazel zal nu bijna acht jaar zijn woonplaats zijn (1521-1529). In de laatste vijftien jaar van zijn leven knoopt Erasmus, met een reeks van moreel-dogmatische verhandelingen, weer aan bij hetgeen hij met het *Enchiridion* begonnen was: het uiteenzetten van een eenvoudige, algemeen-christelijke levenshouding, een ongedwongen en natuurlijke ethiek. Aldus schreef hij zijn *Exomologesis*, de *Esu carniuum*, de *Lingua*, *Institutio Christiani matrimonii*, *Vidua christiana*, *Ecclesiastes*.

Historisch gezien is 1525² het jaar waarin Frans I op 24 februari de nederlaag lijdt bij Pavia, waarin de opstand van de Duitse boeren wordt gedempt en Thomas Münzer, leider van de Wederdopers, wordt onthoofd na de nederlaag bij Frankenhausen. In datzelfde jaar huwt Luther met Katherina von Bora (13 juli) en komt de vrede van Breda tot stand tussen Frankrijk en de Nederlanden (16 juli), koopt de jonge Pool Jan Laski, te gast bij Erasmus, diens bibliotheek op mits vruchtgebruik, gaat de grootmeester van de Teutoonse ridderorde, Albrecht von Brandenburg, over tot het Lutheranisme, terwijl eind-december de „*De Servo Arbitrio*” te Wittenberg verschijnt als antwoord op Erasmus' „*De Libero Arbitrio*” (1524).

De „Lingua” kende vrij spoedig twee herdrukken door Froben in februari en juli 1526, elk grondig nagezien door de auteur („diligenter ab auctore recognita”), de laatste met twee geringe wijzigingen in de opdracht. Nadien is er geen geautoriseerde

1. *Lingua*, per Des. Erasmum Roterodamum. *Opus novum et hisce temporibus aptissimum*. Bazel, Froben, 8°, 1525.

2. Cf. Marc, Hadour, *l'Univers de Thomas More, Chronologie critique de More, Erasme et leur époque* (1477-1536), Paris, Vrin 1963, p. 360-373.

herdruk meer tot de Bazel-editie van 1540³. Daarnaast werd het traktaat ook verscheidene malen zonder zijn instemming gedrukt. Hieruit blijkt dat het werk een vrij grote bijval oogstte. In 1554 verscheen reeds een Nederlandse vertaling te Antwerpen door C. Van Ghistele, die veertien herdrukken beleefde plus één zonder datum⁴.

Ook in Spanje kende het werk een groot succes: het werd bijna terstond vertaald⁵ en in september 1533 verscheen een nieuwe versie, die eveneens vaak herdrukt werd⁶. In Polen kreeg het een gunstig onthaal⁷. Zelfs Oecolampadius, ofschoon niet langer bevriend met Erasmus, beschreef het als „*mea sententia librum dignum lectione*” waarin Erasmus „*nobis non adversatur*”⁸. Erasmus was hierover verheugd, zoals wij vernemen uit een brief aan M. Boudet, bisschop van Langres⁹. „*Linguam sane gaudeo tanto viro non displicuisse*”. Een lichte kritiek werd geformuleerd door Michael Hummelberger: „*Perplacet mihi Erasmi nostri Lingua, sed quaeso te, cur tam prodiga et infrenis est, quae omnibus frenum addit et parcitatem suadet? Nam sui oblita est, dum aliiis loquacitatem exprobrat, ipsa est loquacissima lepida Lingua? Non plura, ne Erasmica Lingua sim loquacior*”¹⁰. Daarentegen ontving hij gunstige beoordelingen van M. Boudet: „*Animum tuum, quae ex parte visibilis fuerat, Linguae tue munere satis ostendisti, Erasme doctissime. Equidem magnus index animi lingua est. Ornasti nos*

3. Cf. Allen VII, Ep. 1752 (9 sept. 1526) aan Chr. v. Schydlowyczt: „*Tuis auspiciis Lingua nostra fuit felix; Frobenius felicissime vendidit, quum iam ter excuderit. Et interim a multis aliis fuit excusa. Hoc non fuisset factum, nisi multis placisset*”.

4. „*Lingua Erasmi, dat is dye tonghe uut den latine in duytsche eerst over gheset / leerende hoe dat elcke mensche zijn tonghe bedwinghen sal / dwelc een cleyn lidt is / maer can veel quaets en veel goets doen / als ons Jacobus dye Apostel vermaent*”.

Cf. Bibliotheca Erasmiana, *Répertoire des œuvres d'Erasme*, Nieuwkoop De Graaf, 1961, p. 117-118.

5. Cf. Allen VII, Ep. 1969.

6. Cf. Prof. Bonilla, *Erasmus en España*, in *Revue Hispanique* XVII, 1907, p. 471-479.

7. Cf. *Acta historica res gestas Poloniae illustrantia* IV, IX Card. Hosii Epistolae 1525-58, t. 3 edd. F. Hipler & V. Zakrzewski, Krakau 1879-88, I.

8. *Oecolampadius Johan*, Duits reformator (° 1482 - † Bazel 1531). Vestigde zich te Bazel in 1523. Zijn rol in Zwitserland is te vergelijken met die van Melancthon in Duitsland.

Cf. NBG 37-38, 504-508.

Cf. *Zwingli's Briefwechsel*, bearbeitet von E. Egli, herausg. von G. Finsle und W. Köhler (1510-1526) Leipzig 1911-14, 384.

9. Allen VI, Ep. 1618.

10. *Hummelberger Michael*, filoloog (° 1487 - † 1527) studeerde te Parijs waar hij bevriend werd met B. Rhenanus en Lefèvre d'Étaples. Hij koesterde een sterke bewondering voor Erasmus, maar anderzijds ook voor Luther. ADB XIII, 388-389.

Cf. *Briefwechsel des B. Rhenanus*, herausg. von A. Horawitz und K. Hartfelder, Leipzig, 1886, Ep. 244 (2 nov. 1525).

Cf. *Analekten zur Geschichte der Reformation und des Humanismus in Schwaben* von A. Horawitz, Wien 1878 III 62, 3.

lingua et Lingua donasti" ¹¹. Verder van L. Casembroot ¹² en van Erasmus Schets ¹³ „Mire placuit michi Lingue tue lectio ac in Sutores Appologia. Si priusquam in te blactravisset Sutor, tuam edidicisset Linguam, non tam intemperanter fortassis in te bonasque litteras foret debacchatus". Erasmus droeg het werk op aan Christophorus Schydlowyctz, kanselier van Polen ¹⁴, met wie hij hartelijke betrekkingen onderhield. Dit geschiedde vermoedelijk op uitnodiging van Jan Laski ¹⁵. Als dank schonk Schydlowyctz hem gouden voorwerpen: een uurwerk, een lepel en een ketting ¹⁶.

De lingua: de usu sive abusu linguae.

Het is een vrij uitvoerig traktaat (362 pagina's). Erasmus had redenen genoeg om dergelijk werk te schrijven: enerzijds achtervolgd door ultra-orthodoxen om positie te kiezen, anderzijds aangevallen door de Lutheranen sedert het verschijnen van de „*De Libero Arbitrio*". In maart 1525 hadden Leuvense theologen nog zijn „*Exomologesis*" en zijn „*Delectus Ciborum*" aangevallen. Op 1 juni van hetzelfde jaar veroordeelde de Sorbonne zijn „*Querela Pacis*".

Erasmus had blijkbaar de idee voor een dergelijk werk reeds vroeger opgevat. In zijn *Adagia* (Chil. II, Cent. II, Prov. XXIX) bespreekt hij het thema der *loquacitas* in het gezegde „Lingua quo vadis?" ¹⁷ In 1520 had hij het derde hoofdstuk van zijn „*Paraphrasis in Epistolam Jacobi*" gewijd aan de „Lingua" ¹⁸, dat als volgt begint: „Magna est humanae linguae utilitas, si quis ea doceat, quae pertinent ad veram pietatem sed periculosa functio est, doctoris obire munus etc.". In de *Lingua* wordt nu dan het onderwerp van alle kanten bestudeerd.

Sedert de 16de eeuw is er geen enkele vertaling van dit traktaat meer verschenen, in welke taal dan ook. Een kritische uitgave van de tekst wordt voorbereid door Prof. Fritz Schalk van Keulen, in

11. Allen VI, Ep. 1612 (20 sept. 1525).

12. Allen VI, Ep. 1650 (23 nov. 1525).

13. Allen VI, Ep. 1658 (16 jan. 1526).

14. De „*Epistola nuncupatoria*" is ook bij Allen te lezen, dl. VI, Ep. 1593.

15. *Laski Jan* (Johannes a Lasco), Pools edelman, humanist en theoloog, (° 1499 - † 1560) studeerde te Bologna, in 1521 priester gewijd. In 1524 ondernam hij een reis naar Bazel, waar hij *contubernalis* was van Erasmus, maar tevens kennis maakte met Zwingli, Oecolampadius, Amorbach, Rhenanus, Glareanus, e.a. Cf. ADB XVII, 736-739.

16. Cf. Allen VI, Ep. 1752 (9 sept. 1526) aan Schydlowyctz: „Nunc demum mihi mea Lingua minus displicere coepit, posteaquam video tibi tantopere placuisse. Quod quidem si, vir omni virtutum et ornamentorum genere absolutus, tantum modo litteris testificatus fuisses, erat abunde satisfactum votis meis. Nunc non hoc fuit contenta tua singularis humanitas; epistolae testimonium munerum insignium testimonio confirmavit. Reddendum enim est bona fide horologium aureum, cochlear aureum, et fuscina aurea".

17. Op. O. II, 460 C-D.

18. Op. O. VI, 1129-1133; Leuven 4°, 1520.

het kader van de heruitgave van de „opera omnia” van Erasmus door de Kon. Ned. Academie voor Wetenschappen. Prof. D. F. Thomson (Toronto) deelde mij anderzijds mede nog geen vertaler te hebben gevonden voor de Engelse omzetting van dit werk. Het was in feite de oproep van M. Bataillon, geformuleerd te Mons in 1968, die er mij toe aanzette aan dit grote werk te beginnen¹⁹.

LINGUA

I. *Opdracht.*

De mens is de ongelukkigste onder alle dieren: hij wordt immers door twee soorten van kwalen gekweld: lichamelijke en geestelijke. Het volk verkeert in de waan dat de ziekten van het lichaam het zwaarst om dragen zijn. Zowel voor fysieke als voor morele kwalen bestaat er een gradatie. Voor het lichaam, denkt Erasmus, is het ergst de ziekte die men „Gallicas poscas” noemt, daar deze ziekte alles inhoudt: schande, pijn, besmetting, levensgevaar, een zeer lastige en ‘smerige’ verzorging. Onder de ziekten van de ziel moet de eerste plaats worden toegekend aan een teugelloze tong: „lingua effrenis”.

II. *Traktaat.*

Hoe komt het, vraagt Erasmus, dat de mensen zich zo weinig bekommeren om de tong, terwijl wij door haar terzelfdertijd dodelijk vergif en een heilzaam geneesmiddel meevoeren. Niets is immers schadelijker voor de mensen dan een kwade tong, niets is heilzamer dan diezelfde tong zo men ze gebruikt zoals het hoort. Dit hadden de oude wijsgeren al lang begrepen, hoewel zij de „*philosophia Christi*” niet kenden. In het eerste deel van de *Lingua* haalt Erasmus zijn argumentatie volledig uit de antieke schrijvers, hoewel het woord argumentatie wel wat overdreven is. Het is een nogal bonte aaneenschakeling van anecdotes, bijeengeraapt uit Caesar, Cicero, enz. met slechts enkele allusies op de eigen tijd.

Om een ding op de juiste manier te gebruiken moet men er ook de natuur en de eigenschappen van kennen. Daarom zal Erasmus ten eerste onthullen welke kwalen de tong teweegbrengt in het leven, ten tweede van welk nut ze is indien ze goed wordt gebruikt, ten derde de kunst en de manier om ze te beteugelen. Nu volgt een fysiologische beschrijving van de tong. Elk orgaan heeft in het menselijk lichaam een welbepaalde plaats gekregen van de natuur, die aangepast is aan haar rol (hoe hoger hoe

19. Nl. in „La situation présente du message érasmien, p. 10-16, in de „Actes” van het Colloquium Erasmiannum, Mons 1968.

waardiger het lichaamsdeel) : voor de tong als vertolkster van hart en geest is dat in het midden geweest, opdat ze onder de hersenen zou liggen en niet ver verwijderd zou zijn van het hart. De tong heeft vele gebruiken : drank en voedsel innemen, smaken, geluid voortbrengen en een gearticuleerde taal. Terwijl de ogen enkel met een dun vlies bedekt zijn, is de tong als het ware in een hol verborgen en met vele banden vastgemaakt, van boven aan het verhemelte, aan beide zijden aan de keel, bovendien afgesloten door een dubbele wal van tweeëndertig tanden, dit opdat zij met voorzichtigheid zou gehanteerd worden.

Reeds bij de heidenen was de 'garrulus' een hatelijk personage : niet alleen kwelt hij zijn omgeving, maar bovendien mist hij alle geloofwaardigheid. Verder als de tong niet beteugeld wordt, brengt zij vaak verderf aan, niet alleen voor degenen die naar hem luisteren, maar ook voor de babbelaar zelf. Terwijl geldverlies een geringe schade betekent, is het verlies van zijn goede naam veel erger en moeilijker te herstellen. Maar het ergst van al is schade aan zijn ziel berokkenen, d.i. de eeuwige gelukzaligheid verliezen en een eeuwige dood winnen.

Met hoeveel schandelijke toenames, sarcasmen, spreekwoorden, verhalen (over badmeesters, kappers) heeft de oudheid de *homo loquax* niet gebrandmerkt? Noch diefstal, noch echtbreuk, noch bloedschande heeft ooit zo'n reactie teweeggebracht.

Het lofwaardigst was de Spartaanse spreektrant. Bij de Romeinen werden de redenaars pas laattijdig geëerd en werd het lang betwist of het vermogen om te spreken uit kunst of uit ervaring moet voortspuiten. In de stad Athene was de naam der sofisten buitengewoon gehaat, omdat zij de retoriek beoefenden niet om een ernstige zaak te behandelen, maar uit pralerij. Ook vandaag worden de vorsten gekweld met plechtige redevoeringen ter hunner ere die ze moeten beluisteren met schaamte of met verveling. Terwijl de spraak ons door God werd geschonken om het samenleven der mensen te veraangenamen, bewerkt de praatzucht net het tegenovergestelde. Dronkenschap kan eveneens de tong van iemand losmaken : maar soms wordt men in gezelschap verplicht te drinken en heeft de wijn sterkere gevolgen dan men dacht. Praatziekte verwerft een mens door eigen tekortkomingen. Dronkenschap biedt anderzijds zekere voordelen : zij verdrijft dwaze schroom, zij bedaart de droefheid van het gemoed, verbreekt onnodige stilte en doet vaste vriendschap ontstaan. Een praatziek man is echter steeds lastig : voortdurend valt hij iedereen in de rede, op bijeenkomsten, in rechtbanken, bij feestmaaltijden. In het theater kwelt hij wie naast hem zit. Zelfs in de slaapkamer, plaats bestemd voor de rust, kan hij zijn mond niet houden.

Terwijl andere gebreken een zekere voldoening met zich meebrengen, wordt de praatzieke ontnomen wat hij nastreefde: hij verlangt gehoor te vinden en er is niemand die naar hem luistert; hij is nieuwsgierig maar niemand wil hem nog iets toevertrouwen. Ook geleerden zondigen soms door een ongebreidelde ijver om te schrijven of te declameren. Als iemand de redevoeringen van Cicero vaak herleest, zal hij verveling voelen oprijzen.

Niemand praat uitvoeriger dan zij die niet weten waarover ze spreken. Ook mensen van wie van nature de geesteskracht geringer is, hebben een onmatige tong: kinderen, grijsaards en vrouwen.

In de Oudheid gaven de wijsgeren hun lessen in bondige formules (*ἀζώματα*); waren de wetten gering in aantal en spraken de goden door de orakels, die modellen van bondigheid waren.

Thans is niet alleen bij het spreken, maar tevens in alle vrije wetenschappen, alsook in de levenswijze, de oorspronkelijke eenvoud verloren gegaan. Wat is er ingewikkelder geworden dan de muziek?

Bovendien brengt praatzucht andere gebreken mee: het niet kunnen verzwijgen van geheimen, ijdelheid, afgunst op iemands goede naam.

Tot hiertoe heeft hij het altijd gehad over de praatzucht die te wijten is aan onnozelheid of dronkenschap. Nu gaat hij de praatzucht onderzoeken die voortspruit uit kwaadaardigheid. Men heeft de meinedigen en de slechte raadgevers: het leven is er om genoten te worden, God doet toch wat hij wil; verder de aanbengers die bij een vorst een onschuldige ten val brengen; de afgunstige die zelfs de voorspoed van zijn broeder niet kan verdragen en alles, wat deze doet, moedwillig verdraait; de giftige tong die oorlogen kan doen ontketenen.

Hier begint Erasmus zijn voorbeelden uit de H. Schrift te halen. Rechtschapen mannen zullen mensen vermijden die een al te grove taal uitslaan. Eerst gebruikt men scheldwoorden tegen dienaars, dan tegen vrouw en kinderen, vervolgens door toenemende stoutmoedigheid gaat men tekeer tegen vorsten en priesters, gaat men de H. Schrift door een valse interpretatie verdraaien. Zelfs aan slechte vorsten moet men eer bewijzen, opdat het volk niet de gewoonte zou krijgen ook de goede te beledigen.

De twee voornaamste gebreken van een kwade tong zijn: 1. *calumnia*, 2. *obtrectatio*. Hiervoor zou men de hoven der vorsten kunnen verontschuldigen, die door hun bijzondere aard deze kwaal aantrekken. Maar die ziekte waart spijtig genoeg ook rond in de kring van geleerden, priesters en monniken. En alsof dit nog niet volstond worden beledigende prenten en spotschriften verspreid en dit schandelijk bedrijf is de broodwinning van vele drukkers.

Vroeger liep men hiermee gevaar, maar nu amuseert men zich met anonieme boeken of boeken met een fictieve naam te publiceren. Tegen zo'n ernstig misdrijf treden de wetten niet op. Zelfs monniken doen hieraan mee. Dadelijk staan zij klaar met de beschuldiging van ketterij. Zij maken zichzelf tot rechters, aanklagers en getuigen. Zij schijnen zichzelf waardig toe, omdat de wereld ze onderhoudt – wijl ze niets uitrichten – en ze eerbied betuigt. Zij staan altijd klaar om bloed te doen vergieten. Moet de Turk verdreven worden en ontbreken zowel soldaten als geld, dan prediken ze godsdienstvrede en oraticëen dat monniken niet aan bloedvergieten mogen deelnemen. De naaste echter met laster te gronde richten, dan bestaat er geen godsdienst meer.

Hoe kan men zich weren tegen iemand die in de rug kwaadspreekt? Zij, die zich theologen noemen, zijn thans meesters in het kwaadspreken geworden; zij, die zich predikers noemen, verkondigen in de plaats van de H. Schrift andermans kwaad. Is er iemand die zich wat oneerbiedig heeft uitgelaten over deze of gene Franciscan, dan wordt hij terstond zwart gemaakt door de zesduizend Franciscanen die er over de wereld zijn.

Om te eindigen zal Erasmus enkele remedia aanbevelen.

1. Telkens als we merken dat iemand blijk geeft van *loquacitas*, moeten wij ons zo snel mogelijk onttrekken aan de omgang met hem om ook die ziekte niet op te doen.
2. Ofwel moet men de man vermanen ofwel zwijgen of zijn aandacht op iets anders richten moet men voorwenden te slapen.
3. Kinderen en dienaars die zich hieraan schuldig maken een rammeling geven. Dit kan dan weer als voorbeeld dienen voor kinderen die bestemd zijn tot het koningschap en die men derhalve niet veilig kan slaan of vermanen.
4. Vrienden kan men tot een beter inzicht brengen door hen bij gelegenheid uit te nodigen tot het lezen van een boek waarin de praatzucht wordt afgekeurd.

Er zijn ook nog bijzondere oorzaken die leiden tot praatzucht, nl.

- de herinnering aan voorbije ongelukken,
- iets wat ons zeer ter harte gaat,
- mensen die graag over hun vak praten: dokters, historici, mensen die pas a/d Universiteit zijn afgestudeerd.

Dit zal men gemakkelijk vermijden zo men zich toelegt op een ernstige bezigheid of door de omgang met goede mensen.

Gebeurt het uit onbezonnenheid dan zal men ervoor zorgen pas na ruim overleg te praten.

Epiloog: Pas wanneer de geest van Christus in ons waarachtig leeft, zullen wij met een nieuwe tong spreken, zullen wij als Christen spreken.